

Jacek Jezierski

Trudności w kościelnej akceptacji myśli Kopernika

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 323-333

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

---

bp Jacek Jezierski

TRUDNOŚCI W KOŚCIELNEJ AKCEPTACJI MYŚLI KOPERNIKA

Słowa kluczowe: Kościół, Mikołaj Kopernik, *De Revolutionibus*

Schlüsselwörter: Kirche, Nicolaus Copernicus, „De Revolutionibus”

Keywords: Church, Nicolaus Copernicus, „De Revolutionibus”

Pamięci ks. prof. Józefa Turka, kosmologa poświęcam

Mikołaj Kopernik (1473–1543)¹ zawarł swoje poglądy astronomiczne i kosmologiczne w dziele *De revolutionibus orbium coelestium libri VI*, Norymberga (Nürnberg) 1543². Wcześniej zarys swojej koncepcji przedstawił w tzw. komentarzyku (*Commentariolus*, 1512)³.

Zagadnienie trudnej recepcji myśli Warmińskiego Astronoma interesowało uczonych⁴. Nowe światło w tej materii wniosła ponowna ocena akt procesu Galileusza przeprowadzona na polecenie papieża Jana Pawła II⁵.

---

¹ Biogramy M. Kopernika: T. Borawska, *Kopernik Mikołaj*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, Olsztyn 1996, ss. 123–124; Z. E. Roskal, *Kopernik Mikołaj*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. IX, Lublin 2002, kol. 799–800.

² Polskie tłumaczenia: *O obrotach ciał niebieskich*, Warszawa 1854; oraz: *O obrotach*, Warszawa 1976.

³ T. Borawska, *Od negacji do akceptacji. Z dziejów recepcji heliocentryzmu w Skandynawii*, Biuletyn Polskiej Misji Historycznej (Bulletin der Polnischen Historischen Mission), 2007 nr 4, ss. 17–31, 169–184.

⁴ E. Piszcz, *Kościół wobec systemu kopernikańskiego – sprawa umieszczenia dzieła „De Revolutionibus” na Indeksie*, *Studia Pelplińskie*, 1973, ss. 49–59; M. Borzyszkowski, *Kościół katolicki wobec „De Revolutionibus” Mikołaja Kopernika*, *Studia Warmińskie*, 1974, t. 11, ss. 527–535; *Mikołaj Kopernik, Studia i materiały sesji kopernikańskiej w KUL. 18-19 II 1972*, Lublin 1973; M. Borzyszkowski, *Religijno-kościelne aspekty życia i działalności Mikołaja Kopernika oraz recepcji „De Revolutionibus”*, *Ateneum Kapłańskie*, 1973 z. 3 (389), ss. 346–383.

⁵ M. Heller, *Bóg i nauka. Moje dwie drogi do jednego celu. Michał Heller w rozmowie z Gulio Brottim*, tłum. E. Nicewicz-Staszowska, Kraków 2013, ss. 97–111. Jan Paweł II nie przeprowadził formalnej rewizji procesu Galileusza, ale poddał jego pisma i dotyczące go dokumenty nowej refleksji.

Przedkopernikańskie koncepcje kosmologiczne

Już w VI w. p.n.e. astronomowie greccy zdawali sobie sprawę z tego, że zarówno Ziemia jak i inne ciała w przestrzeni kosmicznej posiadają kształt kulisty. Pitagorejczycy wskazywali także na ruch kołowy i jednostajny planet.

Eudoksos z Knidos (I poł. IV w. p.n.e.) uczeń Platona, astronom, doszedł do przekonania, że Ziemia znajduje się w centrum Wszechświata. Wokół niej istnieją ciała kosmiczne, które poruszają się w sposób koncentryczny⁶. Eudoksos zbudował więc geocentryczny model kosmosu.

Arystoteles (384–322 p.n.e.) przyznał sferom gwiazd i planet status realnego bytu. Dla Eudoksosa były to tylko konstrukcje geometryczne. Arystoteles rozróżnił świat pod- i ponadksiężycowy. W świecie ponadksiężycowym ciała są – według niego – wieczne, zbudowane z eteru. Występuje tam ruch kołowy⁷.

Klaudiusz Ptolemeusz (ok. 85–165 n.e.). Jego główne dzieło dotyczące kosmosu nosi arabski tytuł *Almagest*. Uczony przejął od poprzedników pogląd o nieruchomej Ziemi w centrum Wszechświata. Każde ciało na niebie porusza się po dwóch okręgach. Pierwszy okrąg to tzw. deferent. Jego środek znajduje się w centrum Ziemi. Drugi okrąg to epicykl, jego środek znajduje się na okręgu deferentu.

Te teorie zostały przyjęte przez chrześcijańskie średniowiecze i obowiązywały w renesansie⁸.

Właściwie bez oddźwięku pozostała wizja kosmosu Arystarcha z Samos (III w. p.n.e.). W opozycji do kosmologii Arystotelesa twierdził on, że „Słońce jest gwiazdą i znajduje się w środku orbit planet. Ziemia obraca się dookoła własnej osi oraz krąży wokół Słońca, pokonując w ciągu roku swą orbitę”⁹. Myśl Arystarcha nie zyskała rozgłosu ani w jego czasach, ani w starożytności, ani w wiekach średnich czy w renesansie. Była to także wizja konsekwentnie heliocentryczna.

Myśl Arystotelesa była wielką syntezą filozofii i nauki dostępną w średniowieczu („najpotężniejszą i najobszerniejszą”)¹⁰. Dlatego stała się wyzwaniem, ale także szansą dla myśli chrześcijańskiej. Stąd Tomasz z Akwinu († 1274) podjął trud integracji myśli Arystotelesa z teologią chrześcijańską¹¹. W wersji tomaszowej myśl Arystotelesa stała się światopoglądem Europejczyków przez kilka wieków. Tym można tłumaczyć negatywne reakcje uczonych katolickich i protestanckich oraz uniwersytetów związanych z Reformacją wobec myśli Mikołaja

⁶ J. M. R. Morales, *Kościół i nauka. Konflikt czy współpraca?*, tłum. Sz. Jędrusiak, Kraków 2003, s. 223 (dalej: Morales).

⁷ Morales, s. 234.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, s. 236.

¹⁰ Ibidem, s. 235.

¹¹ Ibidem.

Kopernika. Tym bardziej że wizja kosmosu Greków (Ptolemeusza i Arystotelesa) wydawała się być zgodna z Biblią¹².

Biskup Mikołaj z Oresme (1320–1382) nawiązywał do myśli o dziennym obrocie kuli ziemskiej, którą znajdujemy już u Heraklidesa z Pontu, współczesnego Arystotelesowi¹³.

Kardynał Mikołaj z Kuzy (XV w.) uczył, że ani Ziemia, ani Słońce nie znajdują się w centrum Wszechświata. Ciała niebieskie poruszają się ruchem tzw. ciągłym. Istnieje też obrotowy ruch Ziemi wokół własnej osi¹⁴.

Kosmologia Mikołaja Kopernika (1473–1543)

Pochodzący z Torunia astronom doszedł do przekonania, że Słońce tkwi nieruchomo pośrodku gwiazd i planet. Ziemia krąży wokół Słońca (obrót roczny), ale także obraca się wokół swojej osi (obrót dzienny)¹⁵. Pogląd heliocentryczny Kopernika łączy się z przekonaniem o regularności (harmonii) w kosmosie, gdyż orbity gwiazd mają swoje centrum w pobliżu Słońca¹⁶. Koncepcja Mikołaja Kopernika zderzyła się z myślą Ptolemeusza i Arystotelesa. Przewyciężenie myśli starożytnych zajęło jednak prawie trzy stulecia.

Słabością *De Revolutionibus* był brak uzasadnienia głównej tezy. J. Życiński twierdzi, że nowa astronomia rodziła się stopniowo, najpierw jako intuicja, a dopiero później jako obserwacja¹⁷: „Sam Kopernik nie dostarczył żadnych uzasadnień teoretycznych, które mogłyby świadczyć o wyższości modelu heliocentrycznego”¹⁸.

Sprzeciw wobec ustaleń Kopernika

Negatywne stanowisko wobec heliocentrycznej koncepcji fromborskiego astronoma zajął Marcin Luter i Filip Melanchton¹⁹. Wskazywali oni na niezgod-

¹² Ibidem, s. 236.

¹³ Ibidem, s. 237. Mikołaj z Oresme dostrzegał możliwość pogodzenia heliocentrycznej wizji kosmosu z nauką Pisma Świętego – J. Życiński, *Proces Galileusza jako konflikt prawdy i prawa*, w: *Sprawa Galileusza*, wybór i red. J. Życiński, Kraków 1991, s. 124.

¹⁴ A. Fantoli, *Galileusz po stronie kopernikanizmu i po stronie Kościoła*, tłum. T. Sierotowicz, Tarnów 1997, s. 32 i 37.

¹⁵ Morales, s. 238.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 123. J. Życiński zarzuca Kopernikowi, iż stosuje słaby metodologiczny argument ze stosowności („wypada, aby..”): „[...] aby Słońce zajmowało wśród planet taką pozycję, jaką władca ma wśród swoich poddanych”.

¹⁸ J. Życiński, *W kręgu nauki i wiary*, Kalwaria 1989, s. 15.

¹⁹ T. Sierotowicz, *Mikołaj Kopernik*, Kraków 2001, s. 39.

ność myśli Kopernika z nauką Pisma Świętego. Chodziło głównie o dwa teksty Biblii z Księgi Jozuego 10,12–13:

„Wtedy Jozue mówił do Pana w dniu, w którym Pan poddał Amorytów Izraelitom, rzekł on w obecności Izraelitów: ‘Stań, słońce nad Gibeonem! I ty, księżycu, nad doliną Ajjalonu!’⁽¹³⁾ I zatrzymało się słońce, i stanął księżyc, aż pomścił się lud nad wrogami swymi. Czyż nie jest to napisane w Księdze Sprawiedliwego: ‘zatrzymało się słońce na środku nieba i prawie cały dzień nie spieszyło się do zachodu?’”

oraz o zdanie Psalmu 104, 5:

„Umocniłeś Ziemię w jej podstawach, na wieki wieków się nie zachwieje”²⁰.

Z dosłownego odczytania dziesiątego rozdziału Księgi Jozuego wynika, że skoro Słońce zatrzymało się na rozkaz Jozuego, stojącego na czele Izraelitów walczących z Amorytami, to znaczy, że Słońce przesuwają się wokół Ziemi. Słońce wykonuje ruch okrężny wokół Ziemi²¹.

Podobne stanowisko do przywódców Reformacji zajęli protestanccy uczeni: Kaspar Peucer (w 1551 r.), Teodoryk (w 1564 r.) oraz Tycho de Brahe. Stąd zakazano wykładać myśl Kopernika w uniwersytetach w Tübingen, Jenie, Rostoku i Heidelbergu²². Przedstawiano argumenty teologiczne i biblijne przeciw Kopernikowi²³. Myśl Kopernika przyjął pozytywnie protestancki matematyk Jerzy Joachim Retyk oraz Andrzej Osjander (1496–1552), teolog luterański, kaznodzieja w Norymberdze, profesor w Królewcu²⁴. Także Franciszek Bacon – jeden ze współtwórców nowożytnej nauki – wystąpił przeciw systemowi Kopernika²⁵.

Tycho de Brahe (1546–1601) należał do astronomów traktujących Kopernika z szacunkiem. Dlatego wysłał do Fromborka swojego asystenta. Pragnął bowiem znaleźć ślady badań i nauki Kanonika fromborskiego. Elias Olsen Morsing Cimber został dobrze przyjęty przez Kapitułę i obdarowany drewnianym instrumentem pomiarowym pozostałym po Koperniku oraz portretem Astronoma²⁶. Tycho wypracował własny system kosmologiczny. Nadal jednak geo-

²⁰ Tłumaczenie polskie według *Biblii Tysiąclecia*, wyd. V, Poznań 2000; por. T. Jelonek, *Biblia a nauka*, Kraków 2005, s. 17 i n., 104 i n., 108 i n.

²¹ A. McGrath, *Nauka i religia*, tłum. M. Chojnacki, Kraków 1999, s. 25.

²² T. Borawska, *Od negacji*, s. 19.

²³ Morales, s. 239.

²⁴ T. Sierotowicz, *Mikołaj Kopernik*, s. 39.

²⁵ J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 122.

²⁶ T. Borawska, op. cit., s. 21.

centryczny, „pośredni między systemem ptolemeuszowskim i kopernikańskim”²⁷. Tycho uważał, że „{...} planety krążą wokół Słońca, a ono, wraz z Księżycem, obiega nieruchomą Ziemię”. Jest tu więc również nawiązanie do myśli Heraklidesa z Pontu²⁸.

W pierwszych dziesięcioleciach XVII w. w europejskich uniwersytetach dominował nadal wykład wprowadzający do astronomii budowany na podstawie *De coelo* Arystotelesa oraz *De sphaera* Jana Sacrobosco (XIII w.)²⁹.

Galileo Galilei – promotor myśli Kopernika

Galileo Galilei (1564–1642), włoski uczony (fizyk, matematyk, astronom, filozof), świecki chrześcijanin zaangażował się w promowanie myśli Kopernika³⁰. Dał temu wyraz w liście do niemieckiego astronoma Jana Keplera: „Przyjąłem nauki Kopernika wiele lat temu”³¹. Jan Kepler, uczeń Tycho de Brahe, opowiedział się za myślą Kopernika w dziele *Mysterium Cosmographicum* (1596)³².

W 1604 r. Galileusz odkrył nową gwiazdę. Doprowadziło go to do wniosku, że świat nieba podlega zmianom. Był to pogląd sprzeczny z tezą Arystotelesa o niezmienności nieba³³. Po przeprowadzeniu badań nieba za pomocą lunety³⁴ w 1609 r., Galileusz w pracy *Siderus nuncius* (*Wysłannik gwiazd*) opowiedział się wyraźnie za kosmologią Kopernika³⁵. Galileusz zauważył i obserwował plamy na Słońcu. Obserwacje te prowadziły do podważania tezy Arystotelesa, że Słońce jest najdoskonalszym z ciał niebieskich. Badacz wykazywał również istnienie ruchu obrotowego Słońca wokół własnej osi. Podobieństwa struktury Słońca i Ziemi prowadziły Galileusza do przełamywania schematu Ptolemeusza o doskonałym świecie nadksiężycowym i niedoskonałym podksiężycowym³⁶. Wyrazem uznania i aprobaty środowiska naukowego i kościelnego dla Galileusza było przyjęcie Uczzonego do prestiżowej rzymskiej Akademii Rysiów (*Academia Lincei*) oraz audiencja u papieża (1611 r.)³⁷.

²⁷ Morales, s. 239.

²⁸ Ibidem; J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 124.

²⁹ Ibidem, ss. 119–120.

³⁰ Morales, s. 241.

³¹ Ibidem, s. 242.

³² Ibidem; A. McGrath, *Nauka i religia*, s. 18 i 19.

³³ Morales, s. 242.

³⁴ Luneta została wynaleziona w Holandii w 1608 r. – zob. A. Fantolli, ss. 95–97.

³⁵ Morales, ss. 243–244.

³⁶ Ibidem, s. 244.

³⁷ Ibidem, s. 245. Akademia Rysiów jest poprzedniczką Papieskiej Akademii Nauk.

Zakorzenie fizyki i kosmologii Arystotelesa

Przyjęcie systemu kopernikańskiego napotkało jednak na poważne trudności. Wydawał się on sprzeczny z potocznym, dostępnym dla wszystkich doświadczeniem (obserwacją nieba). Według przednaukowego doświadczenia, Słońce wykonuje dzienną drogę od wschodniej do zachodniej strony nieruchomej Ziemi³⁸.

Myśl heliocentryczna zderzała się, jako sprzeczna, z dominującą w I, II i III dekadzie XVII w. filozofią wykładaną w uniwersytetach, a także z egzegezą biblijną i opartą na niej teologią biblijną³⁹.

Galileusz wobec stawianych mu zarzutów przekonywał, że nie może być sprzeczności między Biblią a nauką (to jest naukami przyrodniczymi). Pisał o tym w liście do przyjaciela Benito Castelli benedyktyna (21 grudnia 1613 r.) oraz do Wielkiej Księżnej Marii Krystyny Lotaryńskiej⁴⁰.

Galileusz wiedział, że w interpretacji Pisma Świętego nie można opierać się jedynie na sensie wyrazowym (dosłownym). Poza tym uważał, że istnieje odrębny porządek poznania nauk przyrodniczych, a odrębny w teologii. Kopernikanizm, który Galileusz promował, miał wielu przeciwników. Byli nimi dominikanie Tommaso Caccini oraz Nico Lorini. Ten ostatni wysłał doniesienie do Rzymskiej Kongregacji ds. Indeksu (1615 r.). Rzymscy teolodzy i kanoniści zajęli się poglądami Galileusza, gdy ten wszedł w obszar teologii i interpretacji Pisma Świętego. Eksperti Kongregacji Świętego Oficjum (24 lutego 1616 r.) uznali za formalną herezję pogląd Kopernika promowany przez Galileusza, w formie: „Słońce jest środkiem świata i pozostaje nieruchome”. Twierdzenie to uznano za sprzeczne z nauką Pisma Świętego⁴¹.

Dzieło Mikołaja Kopernika na indeksie Ksiąg Zakazanych – 5 marca 1616 r.

Za błąd w wierze uznano twierdzenie, że „Ziemia nie jest środkiem świata i nie jest w spoczynku”⁴². Z woli Papieża Pawła V z Galileuszem spotkał się kar-

³⁸ Morales, s. 245.

³⁹ Ibidem, s. 246.

⁴⁰ Ibidem, s. 247; J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 129; J. Życiński, *W kręgu*, s. 17; J. Życiński, *Kontrowersje wokół Galileusza*, w: *Sprawa Galileusza*, wybór i redakcja J. Życiński, Kraków 1991, s. 17; Galileo Galilei, *Listy kopernikańskie*, tłum. T. Sierotowicz, A. Adamski, Tarnów 2006, ss. 57–90.

⁴¹ Morales, s. 250; J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 126.

⁴² Morales, s. 250.

dynał Robert Bellarmin, życzliwy Uczonemu⁴³. Kardynał zakazał Galileuszowi dalszego promowania systemu Kopernika. Galileusz przyrzekł milczenie.

5 marca 1616 r. Kongregacja ds. Indeksu wydała swoją decyzję w sprawie heliocentryzmu. Potępiono książkę karmelity Paolo Foscariniego broniącą Galileusza i Kopernika⁴⁴. Potępiono również pisma Kopernika i hiszpański komentarz do Księgi Hioba Diego de Zuñiga augustianina⁴⁵. Ich pisma nakazano skorygować, tzn. wycofać z obiegu i wydać w wersji właściwej. Do dekretu Kongregacji została dołączona instrukcja z wykazem miejsc w dziele Kopernika, w których należało wprowadzić korektę, według następującego klucza: „Jeśli jakiś ustęp dzieła Kopernika dotyczący ruchu Ziemi nie jest hipotezą, winien się nią stać, w ten sposób nie zaprzeczy prawdzie ani Pismu Świętemu”⁴⁶.

Powyższy Dekret Kongregacji Indeksu nie dotyczył bezpośrednio Galileusza. Do czasu bowiem wydania Dekretu „Galileusz nie dostarczył przekonujących dowodów na prawdziwość systemu kopernikańskiego. [...]”⁴⁷. Dlatego nie było potrzeby konfrontacji ich z dosłownie interpretowaną Biblią⁴⁷.

Główne dzieło Kopernika *De revolutionibus* trafiło po 73 latach od pierwszego wydania na kościelny indeks ksiąg zakazanych. Nie zostało potępione, ale skierowane do korekty, aby nie prowadziło do konfliktu z wyrazową interpretacją Biblii. Dzieło Kopernika zostało uwolnione z kościelnego Indeksu dopiero 25 września 1822 r.⁴⁸

Proces i skazanie Galileusza – 22 czerwca 1633 r.

W 1632 r. Galileusz opublikował swój *Dialog o najważniejszych systemach świata Ptolemeuszowym i Kopernikowym*, w którym zwalcza arystotelików i przekonuje do systemu heliocentrycznego⁴⁹. Argumentami za systemem Kopernika były, według Galileusza: plamy występujące na Słońcu, pływy (przy pływy i odpływy morza) oraz przejrzystość nowego modelu kosmosu⁵⁰. Dziś te argumen-

⁴³ J. Życiński, *Proces Galileusza*, ss. 126–127.

⁴⁴ A. McGrath, *Nauka i religia*, ss. 23–24.

⁴⁵ Według Zuñigi: „[...] chociaż w Piśmie Świętym mówi się zawsze o nieruchomości Ziemi, to jednak pewne fragmenty pozwalają na utrzymanie tezy o jej ruchu (zwłaszcza zaś Hiob 9,6)” – zob. T. Sierotowicz, *Mikołaj Kopernik*, Kraków 2001, s. 37; zob. też J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 125.

⁴⁶ Morales, s. 251.

⁴⁷ Ibidem, s. 252.

⁴⁸ T. Pawluk, *Na marginesie klauzuli kościelnego urzędu cenzorskiego dotyczącej dzieła Mikołaja Kopernika*, *Studia Warmińskie*, t. 9, 1972, s. 244.

⁴⁹ Morales, s. 253.

⁵⁰ Ibidem, s. 254; J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 122.

ty Galileusza uważa się z różnych powodów za obciążone błędami i za niewystarczające. *Dialog* włoskiego zwolennika Mikołaja Kopernika został w sierpniu 1632 r. objęty papieskim zakazem dalszej dystrybucji, pomimo posiadania imprimatur. Stało się tak m.in. z tego powodu, że *Dialog* był prześmiewczy wobec papieża Urbana VIII, życzliwego dotąd Uczonemu⁵¹. Galileusz został przesłuchany w Rzymie, w Kongregacji Świętego Oficjum. Odbyły się cztery rozmowy, ostatnia 21 czerwca 1633 r. Galileo został oskarżony o złamanie zakazu milczenia z 1616 r., a więc z tytułu nieposłuszeństwa. Podczas śledztwa nie poddano go torturom⁵².

Wyrok w sprawie Galileusza został wydany 22 czerwca 1633 r. Galileusz musiał wyrzec się heliocentryzmu⁵³. *Dialog* stał się prohibitem, nie dotknięto jednak innych dzieł Galileusza. Uczony został skazany na dożywotnie więzienie, które od razu zamieniono na areszt domowy. Nakazano mu także odmawianie psalmów pokutnych⁵⁴. Galileusz wysłuchał wyroku: najpierw stojąc, następnie klęcząc. Odczytał oświadczenie, że wyrzeka się błędu kopernikanizmu. Nie jest pewne, czy dodał wówczas półgłosem zdanie, które stało się słynnym: „eppur si muove” (a jednak się porusza), czy też jest to tylko legenda⁵⁵. Taki napis spotykamy już 10 lat później na obrazie Murilla⁵⁶. Następnego dnia po wyroku Galileusz zamieszkał w pałacu Wielkiego Księcia Toskanii (słynnej rzymskiej Villa Medici). Następnie przebywał w Sienie, w pałacu biskupa Ascanio Piccolominiego. Na początku 1634 r. powrócił do swojego domu w Arcerti, w pobliżu Florencji⁵⁷.

Współczesna ocena prokopernikańskiej działalności Galileusza

Od początku XVII w., przez 33 lata, Galileusz przekonywał środowisko naukowe i kościelne do odkryć Kopernika⁵⁸. Jednak „[...] stan nauki w XVII wieku praktycznie uniemożliwiał jednoznaczne potwierdzenie prawdziwości systemu kopernikańskiego [...]”⁵⁹. Dopiero w 1686 r. dzieło Kopernika znalazło uza-

⁵¹ J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 129; J. Życiński pisze, że to wrogowie Galileusza insynuowali, że „Simplicio” jest obrazem papieża Urbana VIII.

⁵² A. L. Szafranski, „Potknięcia” *Magisterium Kościoła w służbie dla prawdy*, w: *Magisterium – teolog. Historia dialogu*, red. Z. J. Kijas, Kraków 1996, s. 97; J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 131.

⁵³ J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 131; idem, *W kręgu nauki i wiary*, s. 17.

⁵⁴ Galileusz przekazał odmawianie pokuty swojej córce, mniszce zakonu klauzurowego.

⁵⁵ Morales, s. 255.

⁵⁶ Ibidem, s. 256.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, s. 257.

⁵⁹ Ibidem, s. 259.

sadnienie dzięki odkryciu prawa grawitacji przez Izaaka Newtona (niemożliwe jest bowiem, aby wielkie Słońce krążyło wobec małej Ziemi)⁶⁰. Myśl Kopernika potwierdziło także odkrycie aberacji gwiazd w 1728 r. oraz uchwycenie pomiarowe paralaksy rocznej w 1838 r. przez Fryderyka Wilhelma Bessela⁶¹.

Choć Galileusz posiadał właściwą intuicję, to jednak „nie wykazał prawdziwości systemu kopernikańskiego” na płaszczyźnie naukowej⁶². Według współczesnych historyków nauki, Galileuszowi udało się wykazać duże prawdopodobieństwo koncepcji fromborskiego astronoma⁶³.

Istniały też czynniki pozanaukowe, które utrudniały Galileuszową promocję Kopernika, m.in. Jan Kepler wskazywał na trudny temperament Galileusza, który wielokrotnie prowokował środowisko uczonych i przedstawicieli Kościoła do sprzeciwu wobec kopernikanizmu. Kepler zauważał, że „[...] dzieło Kopernika zostało teraz zakazane, choć przez osiemdziesiąt lat mógł je czytać swobodnie kto chciał”⁶⁴.

Nie będąc teologiem, Galileusz na własną rękę podejmował się rozstrzygnięcia kwestii interpretacji Pisma Świętego. To również nie łagodziło sporu, zwłaszcza w kontekście szerzenia się indywidualnej interpretacji Pisma Świętego w środowiskach reformacyjnych⁶⁵. J. Życiński oskarża za odrzucenie kopernikanizmu i potępienie dialogu Galileusza teologię XVII w., której poziom ocenia jako niski⁶⁶: „Wyrok potępiający nie powstrzymał rozwoju nowej nauki; najbardziej poszkodowaną w jego wyniku okazała się natomiast teologia, w której zaczął dominować tradycjonalizm ignorujący intelektualne prądy epoki. Przykrym następstwem tej dominacji stała się praktyczna nieobecność Kościoła w świecie nauki nowożytnej”⁶⁷.

Pełną akceptację myśli Kopernika przez Kościół utrudniał również fakt, że wyznawcą heliocentryzmu stał się Giordano Bruno. Nie był on astronomem, ale filozofem i wizjonerem. Jego poglądy zostały uznane przez Kościół za błędnowiercze, a Bruno został spalony na stosie w Rzymie na Campo dei Fiori (1600 r.). Jego myśl trudno uznać za systematyczny wykład i naukową koncepcję⁶⁸.

---

⁶⁰ Ibidem, s. 258; J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 121.

⁶¹ Morales, s. 260; J. Życiński, *W kręgu nauki i wiary*, s. 15; J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 124 i 136.

⁶² Morales, s. 261.

⁶³ Ibidem, s. 320.

⁶⁴ Ibidem, s. 261.

⁶⁵ Ibidem, ss. 262–263.

⁶⁶ J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 125.

⁶⁷ J. Życiński, *Kontrowersje wokół Galileusza*, s. 15.

⁶⁸ Morales, s. 264.

Późna rehabilitacja Galileusza

W 1979 r. papież Jan Paweł II powrócił do sprawy procesu Galileusza, a przez to pośrednio do myśli Mikołaja Kopernika. Nie była to rewizja procesu, ale wszechstronna refleksja nad nim. Papież powołał komisję ekspertów do ponownego zbadania sprawy Galileusza⁶⁹.

31 października 1992 r. przedstawiono wyniki prac tej komisji. W ten sposób papież zrehabilitował Galileusza. Jan Paweł II stwierdził, że Galileusz lepiej interpretował Pismo Święte aniżeli oceniający go teolodzy⁷⁰. Sędziowie Galileusza popełnili błąd podwójny: po pierwsze w interpretacji Pisma Świętego, i po drugie we wsparciu przestarzałej wizji kosmosu⁷¹. Opublikowane zostały także wszystkie dokumenty inkwizycji dotyczące procesu Galileusza, znajdujące się w Archiwach Watykańskich⁷².

Zakończenie

Recepcja kopernikanizmu była powolna i trudna ze względu na ogromny autorytet filozofii przyrody Arystotelesa oraz ze względu na zły stan teologii XVII w. Ówczesni teolodzy zapomnieli o alegorycznej interpretacji Pisma Świętego znanej już od czasów Orygenesusa i św. Augustyna⁷³. Trzecim czynnikiem działającym zachowawczo był lęk wobec Reformacji. Dopuszczała ona indywidualny, jednostkowy sposób interpretacji Pisma Świętego. Kościół katolicki bronił tu zasady, że poprawne odczytywanie Pisma Świętego należy ostatecznie do jego Urzędu Nauczycielskiego.

Stosowanie zasady przymusu administracyjnego, aby bronić ortodoksji klóci się z podstawowym prawem do wolności religijnej, które w Kościele wyartykułował wyraźnie dopiero Sobór Watykański II. Ocena XVII-wiecznych instancji kościelnych potępiających Galileusza i cenzurujących pisma Kopernika jest negatywna. Jednak podejmując zagadnienia z przeszłości, należy strzec się postawy ahistorycznej.

---

⁶⁹ Ibidem, s. 266; J. Życiński, *Dokumentacja procesu Galileusza (wybór)*, w: *Sprawa Galileusza*, wybór i red. J. Życiński, Kraków 1991, s. 89.

⁷⁰ A. L. Szafranski, „Potknięcia” *Magisterium Kościoła w służbie dla prawdy*, s. 97.

⁷¹ Morales, s. 267.

⁷² Pontificia Academia Scientiarum, *Copernico, Galilei e la Chiesa. Fine della controversia (1820). Gli atti del Sant’uffizio*. A cura di Walter Brandmüller e Egon Johannes Greipl, Firenze MCMXCII.

⁷³ J. Życiński, *Proces Galileusza*, s. 129; A. McGrath, *Nauka i religia*, s. 14; Ojcowie Kościoła we wczesnym średniowieczu rozróżniali sens wyrazowy (literalny) oraz duchowy (alegoryczny, moralny i anagogiczny) Pisma Świętego.

Jan Paweł II, odnosząc się do sprawy Galileusza, pisał: „Te bolesne doświadczenia przeszłości stają się lekcją na przyszłość, która winna skłonić każdego chrześcijanina do ścisłego przestrzegania złotej zasady sformułowanej przez Sobór: prawda nie inaczej się narzuca, jak tylko siłą samej prawdy [...]”⁷⁴.

Bischof Jacek Jezierski, *Die Schwierigkeiten bei der kirchlichen Akzeptanz von Kopernikus' Idee*

Zusammenfassung

Die heliozentrische Idee von Nikolaus Kopernikus (1473–1543) fand sich in dem 1543 in Nürnberg herausgegebenen Werk „De Revolutionibus“. Die Rezeption und Akzeptanz der Konzeption des Astronomen erfolgte allmählich und stieß auf Widerstände. Sie stand nämlich im Widerspruch zu der langen Tradition der Astronomie von Ptolemäus und der Physik von Aristoteles, deren Ideen an den katholischen und protestantischen Hochschulen des 16. Jahrhunderts gelehrt wurden. Ein Befürworter von Kopernikus' Idee war Galileo Galilei. Dieser geriet in Konflikt mit der römischen Inquisition, auf deren Beschluss hin das Werk von Kopernikus auf den Index der verbotenen Bücher gekommen war. Die Experten und Richter der Inquisition wandten eine in diesem Falle unzutreffende wörtliche Interpretation der Heiligen Schrift (Josua 10, 12-13) an. Wissenschaftliche Untersuchungen in den Jahren 1728 und 1838 bestätigten Kopernikus' Ansichten.

Übersetzt von Christiane Schultheiss

Jacek Jezierski, *Difficulties in the acceptance of Nicolaus Copernicus mean by the Church*

Summary

Heliocentric idea of Nicholas Copernicus (1473–1543) was presented in his work “De Revolutionibus” published in Nuremberg in 1543. Reception and acceptance of the Astronomer's concept was achieved gradually and encountered obstacles. Opposed because the long tradition of Ptolemy's astronomy and physics of Aristotle, whose thought was taught in Catholic and Protestant universities in the sixteenth century. Galileo Galilei was a proponent of the idea of Copernicus. It came into conflict with the Roman Inquisition, whose decision Copernicus' work was on the index of prohibited books. Experts and judges of the Inquisition used the wrong in this case the literal interpretation of Scripture (Joshua 10,12-13). Research in 1728 and 1838 justified the view of Copernicus.

Translated by Jerzy Kielbik

---

⁷⁴ Jan Paweł II, *Tertio millennio adveniente*, n. 35. Papież cytuje tu deklarację Soboru Watykańskiego II „Dignitatis humanae”, n. 1; por. *Międzynarodowa Komisja Teologiczna, Pamięć i pojednanie. Kościół i winy przeszłości* (2000). tłum. J. Królikowski, wyd. Księży Sercanie 2000, ss. 33–34.